

ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه شیوع قلدری (BPQ) در مدارس متوسطه

افضل اکبری بلوطبنگان^{۱*}، سیاوش طالع پسند^۲

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی، گروه علوم تربیتی و روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران
^۲ دکتری تخصصی، گروه علوم تربیتی و روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۶/۲۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۴/۲۰

چکیده

سابقه و هدف: قلدری پدیده‌ای شایع در مدارس سراسر جهان می‌باشد. بنابراین روا سازی ابزارهای پر کاربرد در این حوزه حائز اهمیت است. هدف از پژوهش حاضر بررسی ساختار عاملی و ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه شیوع قلدری بود.

مواد و روش‌ها: طرح پژوهش حاضر توصیفی و از نوع مطالعات روان‌سنجی است. تعداد ۴۰۰ نفر (۲۰۰ دختر و ۲۰۰ پسر) از بین دانش‌آموزان مدارس متوسطه شهر قم به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند و پرسشنامه شیوع قلدری (BPQ) و بهزیستی ذهنی (جهت روایی و اگر) را تکمیل کردند. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های تحلیل عاملی، ضریب آلفای کرونباخ و همبستگی پیرسون با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS-22 و AMOS-21 استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج تحلیل عاملی نشان داد که پرسشنامه از سه عامل اشباع شده و از شاخص‌های برازش مناسبی برخوردار است. بین شیوع قلدری با بهزیستی ذهنی ($r = -0/10$ و $P \leq 0/05$) و پیشرفت تحصیلی ($r = -0/18$ و $P \leq 0/01$) رابطه منفی و معنی‌داری مشاهده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۸۱ و برای هر کدام از خرده مقیاس‌ها شامل قلدری ۰/۸۱، قربانی ۰/۷۵ و نفع اجتماعی ۰/۷۰ به دست آمد که در سطح قابل قبول بودند.

نتیجه‌گیری: نسخه فارسی پرسشنامه شیوع قلدری در جامعه دانش‌آموزان، از خصوصیات روان‌سنجی قابل قبولی برخوردار است و می‌توان از آن به عنوان ابزاری معتبر در پژوهش‌های روان‌شناختی استفاده کرد.

واژگان کلیدی: شیوع قلدری، ساختار عاملی، دانش‌آموزان

مقدمه

کرده است (۳-۲). مطالعات متعدد قلدری را به عنوان یک مشکل جهانی مطرح کرده‌اند که به‌طور پیوسته در حال افزایش می‌باشد، بدین معنا که قلدری و آزار و اذیت نه تنها در مدارس توسط دانش‌آموزان بروز می‌کند، بلکه بسیاری از بزرگسالان در سایر محیط‌ها چنین رفتارهایی را از خود نشان می‌دهند (۴). همچنین قلدری به ویژه در میان کودکان مدرسه‌ای به عنوان یک مشکل بهداشت عمومی

قلدری در مدارس (Bullying in School) در حال حاضر به عنوان یک مشکل جهانی و مهم در زمینه روانشناسی و سلامت اجتماعی معرفی شده است (۱). این پدیده از رفتارهای مشکل‌آفرینی است که اخیراً توجه پژوهشگران مختلف به‌ویژه روانشناسان تربیتی، پژوهشگران آموزشی و سلامت، معلمان و والدین در سراسر جهان را به خود جلب

* نویسنده مسئول: افضل اکبری بلوطبنگان؛ سمنان، مهدیشهر، دربند، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.

تلفن: ۰۹۲۸۳۴۱۱۷۹۰، پست الکترونیک: akbariafzal@semnan.ac.ir

بنابراین قلدری می‌تواند اثرات کوتاه‌مدت و بلندمدتی بر سلامت روانی و جسمی دانش‌آموزان داشته باشد، همچنین می‌تواند در تعاملات افراد با مدرسه و اعتماد به نفس آنها مؤثر واقع شود (۱۰). از این رو سنجش این سازه در حیطه سلامت برای جوامع ضروری و مهم قلمداد می‌شود. پژوهش‌های اولیه برای سنجش قلدری بر یک معیار خودگزارش‌دهی تأکید می‌کردند، به این معنی که میزان شدت رفتارهای قلدری را از خود افراد می‌پرسیدند که این معیار قابل اطمینانی نبود، چرا که افراد همه آنچه هستند و انجام می‌دهند را گزارش نمی‌کردند (۱۶). بعدها پژوهشگران بر اساس مبانی نظری و ادبیاتی که در این زمینه وجود داشته، پرسشنامه‌های متعددی را تدوین کردند. پرسشنامه شیوع قلدری که توسط Rigby & Slee ساخته شد، یکی از معتبرترین ابزارها برای سنجش این میزان می‌باشد. در ابتدا این پژوهشگران رفتارهای مربوط به شیوع قلدری را در دانش‌آموزان مشاهده کردند و بر اساس آن سه عامل قلدری، قربانی و نفع اجتماعی با ۱۵ آیتم را برای پرسشنامه شیوع قلدری تدوین کردند. پس از آن ۵ سؤال دیگر به منظور پر کردن پرسشنامه و سرگرمی در مجموعه سؤالات گنجانده شد و پرسشنامه‌ای با ۲۰ آیتم تدوین شد و تحلیل‌های عاملی اکتشافی و تأییدی این پرسشنامه را تأیید کردند (۱۷). پس از آن این ابزار در پژوهش‌ها و فرهنگ‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفت. Hammed, Odedare & Okoie در کاربرد این ابزار در پژوهش خود بیان کردند که نفوذ همسالان، خودکارآمدی، سبک‌های فرزندپروری خانواده و نظارت والدین از جمله مهم‌ترین عواملی هستند که با شیوع قلدری ارتباط داشته و آن را پیش‌بینی می‌کنند (۱۸). افزون بر آن آنها ضرایب پایایی کلی و خرده مقیاس‌های پرسشنامه را رضایت‌بخش گزارش کردند. این ابزار در کشور استرالیا برای اولین بار ساخته شد، لذا پژوهشگران آمریکایی آن را به زبان انگلیسی برگردانده و تغییر و تحولاتی متناسب با فرهنگ آمریکا در آیتم‌های پرسشنامه اعمال کردند. پس از آن نام این ابزار به پرسشنامه روابط همسالان (Peer Relations Questionnaire) تغییر یافت و در پژوهش‌های زیادی

هم در سطح داخلی و هم در سطح بین‌المللی مطرح شده است (۵). از قلدری به عنوان سوءاستفاده نظام‌مند از قدرت (۶) که رایج‌ترین شکل خشونت در مدرسه است، یاد شده است (۷). اما امروزه قلدری نه تنها در مدارس بلکه در محیط‌های دانشگاه، کلاس‌های درس، سلف غذاخوری، زمین‌های بازی، حمام، رختکن، راهروها، ایستگاه‌های اتوبوس و در اتوبوس‌های مدرسه مشاهده می‌شود (۸). از سویی قلدری در مدرسه به عنوان یک رفتار مشکل‌ساز شناخته شده که بر پیشرفت تحصیلی، مهارت‌های اجتماعی، سلامت و بهزیستی روانی هر دو گروه، هم قربانیان (مفعول قلدری) و هم عاملین (فاعل قلدری) تأثیرگذار است (۹) و در کاهش کیفیت آموزش مدارس نقش دارد (۱۰). از این رو مدارس متوسطه به یک عرصه مناسب برای قلدری و یک مکان قابل اجتناب، نامناسب و ناخوشایند برای قربانیان قلدری تبدیل شده است (۳). قلدری متفاوت از نزاع یا دعوا بین دو نفر می‌باشد که از نظر اجتماعی و قدرت بدنی هم‌ارزند، بلکه در قلدری عدم تعادل اجتماعی و فیزیکی مطرح است (۱۱). همه تعارض‌ها در مدرسه به عنوان قلدری در نظر گرفته نمی‌شوند، بلکه قلدری زیرمجموعه‌ای از رفتارهای تعارضی است که به درجات مختلف شدت و جدیت بروز پیدا می‌کند (۱۲). قلدری دارای اشکال مختلف فیزیکی، کلامی، رابطه‌ای یا اجتماعی و یا مجازی است (۱۳). قلدری فیزیکی مواردی از جمله ضربه زدن، هل دادن، لگزدن و غیره را شامل می‌شود و قلدری کلامی، اسم بد گذاشتن روی افراد، اذیت کردن به صورت کلامی، ناسزا گفتن، تهدید و مواردی از این قبیل را شامل می‌شود که معمولاً به صورت مستقیم بروز پیدا می‌کند. قلدری رابطه‌ای به شکل غیرمستقیم مانند محرومیت‌های اجتماعی عمدی پخش کردن شایعات (۱۴) بروز می‌کند و قلدری مجازی به صورت ارسال یک پیام توهین‌آمیز از طریق پست الکترونیک (۱۵) و غیره نشان داده می‌شود. پژوهش‌های انجام شده در مورد قلدری مبین این است که پسران بیشتر درگیر قلدری فیزیکی و مستقیم هستند، در حالی که دختران به صورت غیرمستقیم رفتارهای قلدری از خود نشان می‌دهند (۱۴).

در ابتدا از مناطق شهر قم دو منطقه و از هر منطقه ۲ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شد. مدارس هر منطقه یکی دخترانه و دیگری پسرانه بود. از هر مدرسه ۱۰۰ دانش‌آموزان اول، دوم و سوم متوسطه به صورت تصادفی انتخاب شدند.

ابزارهای اندازه‌گیری شامل: ۱- پرسشنامه شیوع قلدری (Bullying Prevalence Questionnaire BPQ): این پرسشنامه که توسط Rigby و Slee به منظور شیوع قلدری در مدارس طراحی شد، دارای ۲۰ سؤال و سه مؤلفه شامل قلدری (من بچه‌های ضعیف را اذیت می‌کنم)، قربانی (دیگران کتکم زدند و مرا هل دادند) و نفع اجتماعی (دوست دارم به افرادی که مورد آزار و اذیت واقع می‌شوند، کمک کنم) می‌باشد. مؤلفه قلدری دارای ۶ آیتم، قربانی ۵ آیتم، نفع اجتماعی ۴ آیتم و ۵ آیتم دیگر پرسشنامه به عنوان سؤالات سرگرمی در پرسشنامه گنجانده شده و مورد محاسبه قرار نمی‌گیرند. سؤالات بر روی طیف لیکرت از هرگز = ۱ تا همیشه = ۴ قرار دارند. ضریب پایایی این ابزار در پژوهش‌های خارجی رضایت‌بخش گزارش شده است و تدوین‌کنندگان ابزار برای کل پرسشنامه و مؤلفه‌های آن ضرایب پایایی از ۰/۶۹ تا ۰/۹۱ را گزارش نمودند (۱۷).

۲- پرسشنامه بهزیستی ذهنی دانش‌آموزان (SSWQ): این پرسشنامه به منظور تکمیل پرسشنامه بهزیستی ذهنی دانش‌آموزان بر مبنای اصول پایه‌ای کلارک و واتسون توسط Renshaw ساخته و توسعه داده شد. پرسشنامه دارای ۱۶ آیتم می‌باشد که بهزیستی ذهنی را به صورت سازه‌ای چهاربعدی اندازه‌گیری می‌کند. عامل‌ها عبارت بودند از ارتباط با مدرسه، لذت از یادگیری، اهداف آموزشی و کارآمدی تحصیلی. این ابزار بر روی یک طیف لیکرت چهار گزینه‌ای (۱= تقریباً هرگز تا ۴= تقریباً همیشه) قرار دارد. ضریب پایایی این ابزار توسط سازندگان با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۸۶ و برای خرده مقیاس‌های ارتباط با مدرسه ۰/۷۲، لذت از یادگیری ۰/۷۴، اهداف آموزشی ۰/۷۲ و کارآمدی تحصیلی ۰/۷۸ به دست

مورد استفاده قرار گرفت. Pellegrini & Long در پژوهش خود این ابزار را مورد استفاده قرار داده و ضریب پایایی مناسبی را برای آن گزارش کردند (۱۹). همچنین Perron در پژوهش خود این ابزار را استفاده نمود و میزان پایایی آن را رضایت‌بخش گزارش کرد (۲۰). در پژوهشی که Hulsey انجام داده بود، نشان داد که جو مدرسه، تعاملات و همکاری معلم و دانش‌آموز و تماشاچیان رفتاری‌های قلدری از جمله عواملی است که بر شیوع قلدری اثرگذار خواهد بود (۲۱). از سویی پژوهش‌های پیشین، نشان داد که شیوع این امر در مدارس با پیشرفت تحصیلی، انگیزش و نظم و انضباط در مدارس رابطه دارد. بدین معنا که قلدری در مدارس باعث کاهش و عدم انگیزه برای پیشرفت دانش‌آموزان می‌شود (۲۲). از سوی دیگر قلدری عاملی است که نظم و انضباط در مدارس را تهدید می‌کند و هرج و مرج به وجود می‌آورد و باعث غیبت و فرار دانش‌آموزان از مدرسه و تحصیل می‌شود (۲۳). همچنین به عقیده Rigby و Slee شیوع هر چه بیشتر قلدری بهزیستی و رضایت از زندگی افراد را کاهش خواهد داد (۱۷). با توجه به ادبیات موجود و پیشینه پژوهشی که ذکر شد پژوهشگران خارجی به‌طور جدی به امر قلدری و روش‌های ضد قلدری در مدارس پرداخته‌اند. با توجه به کاستی پژوهش‌ها و نبود ابزاری مناسب برای اندازه‌گیری این سازه به زبان فارسی، این مطالعه به بررسی خصوصیات روان‌سنجی پرسشنامه شیوع قلدری در دانش‌آموزان ایرانی پرداخت.

مواد و روش‌ها

طرح پژوهش حاضر توصیفی و از نوع مطالعات روان‌سنجی است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه پسران و دختران مدارس متوسطه دولتی شهر قم بودند که در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ در این شهر مشغول به تحصیل بودند. با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، تعداد ۴۰۰ نفر (۲۰۰ دختر و ۲۰۰ پسر) در دامنه سنی ۱۲ تا ۱۸ سال انتخاب شدند. میانگین و انحراف معیار سن این گروه ۱۵/۳۷±۱/۱۷ بود. روش نمونه‌گیری به این صورت بود که

نتایج نشان داد این مفروضه برقرار است. استقلال داده‌ها با استفاده از آماره دوربین واتسون (DW) بررسی و تأیید شد. همچنین هم‌خطی چندگانه با استفاده از آماره تلرانس و تورم واریانس (VIF) محاسبه شد و نتایج نشان داد هیچ کدام از مقادیر تلرانس کوچک‌تر از حد مجاز ۰/۱ و هیچ کدام از مقادیر VIF بزرگ‌تر از حد مجاز ۱۰ نبوده است. بنابراین بر اساس دو شاخص مطرح شده وجود هم‌خطی در داده‌ها مشاهده نشد. پس از کلیه مفروضات در ابتدا تحلیل عاملی اکتشافی به شرح زیر آمده است.

تحلیل عاملی اکتشافی: به منظور تعیین عاملی و مطالعه ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه شیوع قلدری تحلیل عاملی اکتشافی بر روی کل نمونه انجام شد. برای استخراج عامل‌ها از تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده شد. در این تحلیل مقدار KMO برابر با ۰/۸۷۲ و مقدار مجذور کای انتقال یافته آزمون کرویت بارتللت برابر با ۱۶۱۴/۶۹۱ به دست آمد که با درجه آزادی ۱۰۵ معنی‌دار بود ($P \leq ۰/۰۰۰۱$). بدین ترتیب علاوه بر کفایت نمونه‌برداری، اجرای تحلیل عاملی بر پایه ماتریس مورد مطالعه قابل توجیه بود. بنابراین برای تعیین اینکه پرسشنامه شیوع قلدری از چند عامل اشباع شده، شاخص‌های ارزش ویژه، نسبت واریانس تبیین شده توسط هر عامل و نمودار اسکری مورد توجه قرار گرفت. بر این اساس سه عامل با ارزش ویژه بیشتر از ۱ استخراج شد که این عامل‌ها مجموعاً ۵۴/۴۵ درصد از واریانس کل پرسشنامه را تبیین نمودند. علاوه بر آن بررسی نمودار اسکری و جدول کل واریانس تبیین شده، نشان داد که یک عامل اولیه و بزرگ (قلدری) وجود دارد که دارای ارزش ویژه ۳/۱۲ می‌باشد و ۲۰/۸۳۴ درصد از واریانس کل ابزار را تبیین می‌کند. پس از آن دو عامل دیگر تحت عنوان قربانی و نفع اجتماعی آمده است که به ترتیب دارای ارزش ویژه ۲/۹۲ و ۲/۱۲ بوده و ۱۹/۴۸۷ و ۱۴/۱۲۹ درصد از واریانس پرسشنامه را تبیین کردند. در جدول شماره ۱ بارهای عاملی سؤال‌های پرسشنامه، ضریب آلفا در صورت حذف هر آیتم و همبستگی با نمره کل گزارش شده است.

آمد که نشان از قابلیت بالای ابزار بود (۲۴). این ابزار در ایران روا سازی شد که ضرایب پایایی برای کل ابزار ۰/۸۷ و هرکدام از خرده مقیاس‌ها شامل ارتباط با مدرسه ۰/۶۹، لذت از یادگیری ۰/۸۵، اهداف آموزشی ۰/۷۳ و کارآمدی تحصیلی ۰/۷۸ به دست آمد (۲۵).

روش اجرای پژوهش: به‌منظور اجرای پژوهش ابتدا پرسشنامه توسط دو نفر از متخصصان زبان انگلیسی به فارسی برگردانده شد، سپس ترجمه برگردان انجام شد. مشکلات مربوط به ترجمه گویه‌ها بررسی و رفع شد. در یک مطالعه مقدماتی پرسشنامه ترجمه شده در اختیار یک نمونه ۲۰ نفری (۱۰ دختر و ۱۰ پسر) از دانش‌آموزان قرار گرفت. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها واژگانی که برای دانش‌آموزان قابل فهم نبود بازنویسی شد و با نزدیک‌ترین واژه جایگزین گردید. پرسشنامه نهایی در اختیار ۴۰۰ نفر از دانش‌آموزان قرار داده شد که ۱۰ پرسشنامه به صورت ناقص پر شده بود و یا اصلاً تحویل داده نشد، لذا از تحلیل کنار گذاشته شدند. کلیه تحلیل‌های آماری با نرم‌افزارهای SPSS-22 و AMOS-21 اجرا شد.

یافته‌ها

قبل از انجام تحلیل‌های مربوطه، وضعیت کلی داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا وجود داده‌های خارج از محدوده بررسی و با مراجعه به اصل پرسشنامه‌ها اصلاحات لازم انجام شد. پس از آن داده‌های گزارش نشده مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد هیچ داده گزارش نشده‌ای وجود ندارد. افزون بر آن داده‌های پرت تک متغیری با استفاده از نمودار مستطیلی (Box Plot) بررسی و نتایج نشان داد که هیچ داده پرت تک متغیری وجود ندارد. برای ارزیابی داده‌های پرت چندمتغیری از آماره ماهالانوبیس (Mahalanobis) استفاده شد. نتایج نشان داد که هیچ داده پرت چند متغیری در داده‌ها وجود ندارد. علاوه بر آن کجی و چولگی داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS بررسی شد و مشخص شد که کجی و چولگی هیچ کدام از مقادیر بیشتر از ± 1 نمی‌باشد. مفروضه نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف ارزیابی شد و

جدول شماره ۱. بارهای عاملی، همبستگی با نمره کل و آلفا در صورت حذف آیت‌م پرسشنامه شیوع قلدری

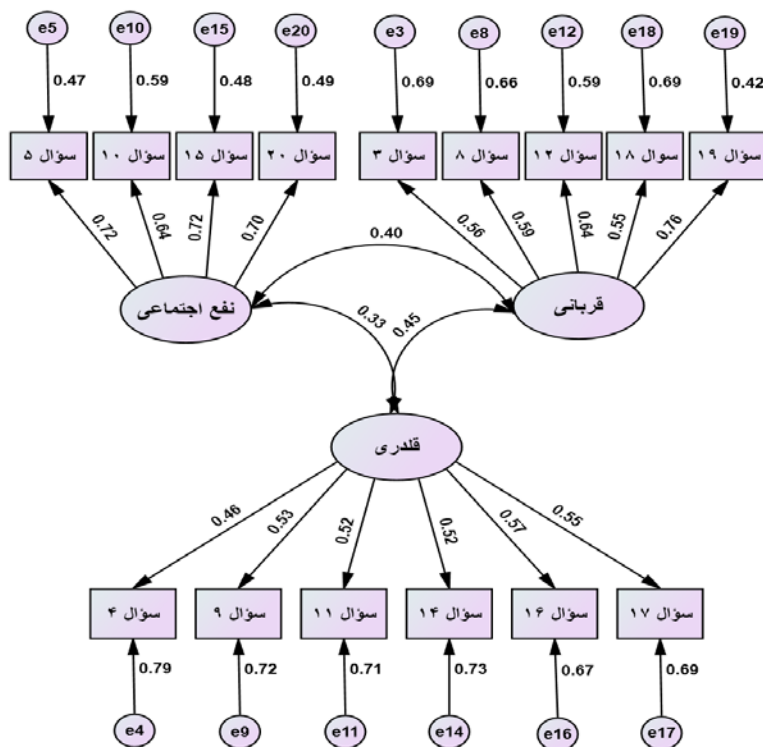
عامل‌ها	قلدری			قربانی			نفع اجتماعی
شماره آیت‌م	بار عاملی	همبستگی با نمره کل	آلفا در صورت حذف	بار عاملی	همبستگی با نمره کل	آلفا در صورت حذف	بار عاملی
۹	۰/۷۲۰	۰/۵۳۵	۰/۷۹۳				
۱۱	۰/۷۱۰	۰/۵۵۲	۰/۷۹۲				
۱۶	۰/۶۷۶	۰/۶۸۹	۰/۷۶۴				
۱۴	۰/۶۷۴	۰/۶۰۴	۰/۷۷۸				
۱۷	۰/۶۴۹	۰/۶۲۹	۰/۷۷۲				
۴	۰/۴۵۵	۰/۴۷۱	۰/۸۰۵				
۱۸				۰/۷۳۶	۰/۶۲۷	۰/۶۷۰	
۱۲				۰/۶۴۶	۰/۵۰۴	۰/۷۱۴	
۸				۰/۶۲۷	۰/۵۱۷	۰/۷۱۳	
۳				۰/۵۹۵	۰/۳۷۹	۰/۷۵۶	
۱۹				۰/۵۸۲	۰/۶۱۰	۰/۶۸۶	
۱۰							۰/۸۰۶
۱۵							۰/۴۷۵
۲۰							۰/۴۷۱
۵							۰/۴۳۱
							۰/۵۷۲
							۰/۵۸۱
							۰/۶۴۶
							۰/۶۴۸
							۰/۶۷۲
							۰/۷۰۲
							۰/۷۵۲
							۰/۸۱۴
							ضریب آلفا

تحلیل عاملی تأییدی: روابط درونی گویه‌ها در قالب یک مدل سه عاملی مفهوم‌سازی و آزمون شد. شاخص‌های برازندگی ریشه واریانس خطای تقریب (Root Mean Square Error of Approximation: RMSEA)، ریشه استاندارد واریانس پس‌مانده (Standardized Root Mean Square Residual: SRMR)، شاخص برازندگی مقایسه‌ای (Comparative Fit Index: CFI)، شاخص برازش نرم شده (Normed Fit Index: NFI) و نیکویی برازش (Goodness of Fit Index: GFI) و شاخص نیکویی برازش تعدیل شده (Adjusted Goodness of Fit Index: AGFI) برای سنجش برازندگی مدل استفاده شد. برای شاخص‌های برازندگی، برش‌های متعددی توسط متخصصان مطرح شده است. برای مثال، مقدار مساوی یا کمتر از ۰/۰۵ برای ریشه واریانس خطای تقریب، مقدار مساوی یا بالاتر از ۰/۹۶ برای شاخص برازندگی مقایسه‌ای و برازش نرم شده، مقدار مساوی یا کمتر از ۰/۰۷ برای ریشه استاندارد واریانس پس‌مانده، نشان‌دهنده برازندگی کافی مدل است (۲۶). از طرف دیگر پیشنهاد شده است که اگر شاخص‌های برازندگی مقایسه‌ای، نیکویی برازش و نیکویی برازش تعدیل شده بزرگتر از ۰/۹ و شاخص‌های ریشه واریانس خطای

همان‌گونه که در جدول فوق قابل مشاهده است، همه بارهای عاملی برای سؤال‌های پرسشنامه مناسب و معنی‌دار بودند. کمترین بار عاملی مربوط به سؤال ۴ با ۰/۴۵۵ و بیشترین بار عاملی مربوط به سؤال ۱۰ با ۰/۸۰۶ بوده است. در ستون دیگر این جدول همبستگی هر سؤال با نمره کل آزمون آورده شده است که نتایج نشان می‌دهد همه همبستگی‌ها مناسب بودند (بالاتر از ۰/۳). افزون بر آن در ستون سوم جدول ضریب آلفا در صورت حذف هر آیت‌م ارائه شده است. برای هر سه عامل قلدری، قربانی و نفع اجتماعی همان‌گونه که مشاهده می‌شود در صورت حذف یکی از آیت‌م‌ها میزان آلفا کاهش می‌یابد، بنابراین هیچ‌کدام از سؤالات پرسشنامه از مجموعه سؤالات کنار گذاشته نشده است. با وجود اینکه حذف سؤال ۳ موجب افزایش ناچیزی در مقدار آلفا می‌گردد، به دلیل اهمیت و ضرورت این آیت‌م، از پرسشنامه حذف نشد. ضمن اینکه این سؤال از بار عاملی بسیار بالا و مناسبی برخوردار است که وجود آن در پرسشنامه ضروری است. علاوه بر آنچه مطرح شد ضریب پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ محاسبه شد و نتایج نشان داد که این میزان برای عامل قلدری ۰/۸۱، قربانی ۰/۷۵، نفع اجتماعی ۰/۷۰ و برای کل پرسشنامه ۰/۸۱ به دست آمد.

برازندگی، حاکی از برازندگی مطلوب داده-مدل و برخی از شاخص‌های دیگر نشان‌دهنده برازندگی ضعیف داده-مدل می‌باشد. پس از بررسی شاخص‌های برازش، مدل نهایی به شرح زیر ارائه شده است. (تصویر شماره ۱)

تقریب و ریشه‌واریناس پس‌ماند کوچکتر از ۰/۰۵ باشد بر برازش بسیار مطلوب و کوچکتر از ۰/۱ بر برازش مطلوب دلالت دارد (۲۷). شاخص‌های برازندگی فرم نهایی پرسشنامه بررسی شد. بر پایه یافته‌ها، برخی از شاخص‌های

تصویر شماره ۱. مدل اندازه‌گیری نهایی پرسشنامه شیوع قلدری (ضرایب استاندارد)

بر درجه آزادی $X^2/df=4/764$ به دست آمد. سایر نتایج مربوط به شاخص‌های برازش در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

همان‌گونه که در مدل اندازه‌گیری نهایی مشاهده می‌شود، همه ضرایب و بارهای عاملی معنی‌دار هستند. این در حالی بود که مقدار $X^2=414/489$ و $df=87$ و نسبت مجذور کای

جدول شماره ۲. شاخص‌های برازش مدل سه عاملی پرسشنامه شیوع قلدری (n=390)

مدل	*X ²	CFI	IFI	NFI	RMSEA	RMR	GFI	AGFI
سه عاملی	414/489	0/92	0/92	0/90	0/092	0/034	0/90	0/87

*مجدور کای به روش بیشینه درست‌نمایی

طبق یافته‌های جدول شماره ۳، بین شیوع قلدری و بهزیستی ذهنی ($r=-0/10$ و $P=0/05$) و پیشرفت تحصیلی ($r=-0/18$ و $P=0/01$) رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. این در حالی بود که شیوع قلدری با انضباط دانش‌آموزان ارتباط معنی‌داری نداشت. علاوه بر آن نتایج مربوط به روابط سایر متغیرها در جدول ارائه شده است.

بررسی روایی پرسشنامه شیوع قلدری: برای محاسبه روایی پرسشنامه شیوع قلدری از اجرای همزمان آن با پرسشنامه بهزیستی ذهنی، نمره انضباط و پیشرفت تحصیلی استفاده شد. متغیرهای ذکر شده به طور همزمان در بین گروه نمونه اجرا و اطلاعات حاصله با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون تحلیل گردید.

جدول شماره ۳. همبستگی پرسشنامه شیوع قلدری با بهزیستی ذهنی، انضباط و پیشرفت تحصیلی (n=۳۹۰)

متغیر	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱. عامل قلدری	۲/۳۹	۳/۶۴	۱						
۲. عامل قربانی	۲/۷۷	۳/۰۸	**۰/۶۶	۱					
۳. عامل نفع اجتماعی	۷/۷۳	۳/۲۱	*۰/۲۴	*۰/۱۳	۱				
۴. شیوع قلدری کلی	۱۲/۹۸	۷/۲۵	**۰/۸۱	**۰/۸۴	**۰/۵۱	۱			
۵. بهزیستی ذهنی	۴۷/۶۲	۱۰/۰۳	**۰/۲۱	**۰/۱۸	**۰/۱۶	*۰/۱۰	۱		
۶. نمره انضباط	۱۹/۱۵	۱/۳۴	**۰/۱۹	*۰/۱۱	**۰/۱۵	*۰/۰۹	*۰/۱۱	۱	
۷. پیشرفت تحصیلی	۱۶/۷۷	۱/۸۸	**۰/۲۲	**۰/۲۱	*۰/۱۲	**۰/۱۸	**۰/۲۸	**۰/۱۸	۱

* همبستگی در سطح کمتر از ۰/۰۵، ** همبستگی در سطح کمتر از ۰/۰۱

بحث

(۳۰) و یا او را تهدید می کنند، می ترسانند یا به وسایلش آسیب می رسانند (۳۱). از سویی به عقیده Olweus قربانی شدن عبارت است از قرار گرفتن مکرر شخص در معرض اعمال منفی فرد دیگری در طول زمان که در آن عدم تعادل قدرت بین فرد مرتکب و هدفش وجود دارد. همچنین قربانی شدن به عنوان ناراحتی افراد که ممکن است به شکل های مختلف در پنج مفهوم کلمات، حالات صورت و حرکات، سرپیچی عمدی از خواسته های فرد و یا درخواست و انزوای اجتماعی و طرد رخ دهد (۳۲). علاوه بر آن نفع اجتماعی عبارت است از رفتارهایی که در آن ها فرد منفعت دیگران را مدنظر قرار داده و سعی در کمک کردن، اشتراک گذاشتن، همکاری با دیگران و به صورت داوطلبانه کمک کردن به آنها را دارد (۱۷).

برای بررسی پایایی پرسشنامه شیوع قلدری (BPQ) از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. یافته های این پژوهش نشان داد که پایایی پرسشنامه شیوع قلدری بالا و در حد قابل قبولی بود. همچنین پایایی هر کدام از خرده مقیاس های پرسشنامه بالا بود که نشان دهنده ضریب پایایی بالای ابزار می باشد. این یافته با نتایج پژوهش های پیشین (۲۰-۲۱، ۱۸-۱۷) که پایایی کلی پرسشنامه و هر کدام از خرده مقیاس ها، را رضایت بخش گزارش کرده بودند، همسو بود. همچنین برای محاسبه روایی پرسشنامه شیوع قلدری از اجرای همزمان آن با پرسشنامه بهزیستی ذهنی، نمره پیشرفت تحصیلی و نمره انضباط استفاده شد که بر اساس پژوهش های انجام شده (۳۳، ۲۲، ۱۷) با قلدری رابطه منفی و معنی داری داشتند. بهزیستی یکی از مهم ترین

قلدری نوعی از خشونت است که بهزیستی نوجوانان و جوانان در مدارس را تهدید می کند. این پدیده بر خانواده ها، مدارس و افراد جامعه تأثیر می گذارد و ممکن است باعث احساس خودکم بینی، ترس و تحقیر جوانان توسط اعمال پرخاشگرانه سایر جوانان شود. این آسیب اجتماعی در بسیاری از محیط ها مانند مدارس، برنامه های بعد از مدرسه و یا در محلات جوانان رخ می دهد. بنابراین قلدری از تعامل عوامل پیچیده مربوط به ویژگی های فردی جوانان، روابط آنها با همسالان و بزرگسالان، مدرسه و یا هنجارهای جامعه نشأت می گیرد (۲۸). به همین منظور پژوهش حاضر با هدف ساختار عاملی و بررسی ویژگی های روان سنجی پرسشنامه شیوع قلدری (BPQ) در دانش آموزان مدارس متوسطه شهر قم صورت گرفت. یافته ها حاکی از آن بود که پرسشنامه شیوع قلدری از سه عامل اشباع شده است. این سه عامل با توجه به مبانی نظری پژوهش و محتوای سؤال های قرار گرفته روی عوامل و مطابق با پژوهش های پیشین (۲۰-۲۱، ۱۸-۱۷) که برای شیوع قلدری قائل به سه بعد بودند، تحت عناوین قلدری، قربانی و نفع اجتماعی نام گذاری شد. نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که اکثر شاخص های نیکویی برآزش و مسیرهای استاندارد معنادار بودند و سه بعد پرسشنامه شیوع قلدری مورد تأیید قرار گرفت.

قلدری یکی از زیرمجموعه های رفتارهای پرخاشگرانه در دانش آموزان است (۲۹) که در آن تعدادی از دانش آموزان از روی عمد و مکرراً دانش آموز دیگری که قدرت دفاع از خود ندارد را مورد آزار و اذیت جسمی یا روانی قرار می دهند

ابزار برای تشخیص گروه‌های قلدر، کاربردهای عملی نمرات این ابزار را در پیش‌بینی رفتارهای واقعی در محیط زندگی فرد تشخیص دهند. بررسی روایی نمرات حاصل از این ابزار به عنوان ابزاری برای تشخیص حساسیت اثر مداخلات درمانی می‌تواند محور دیگری از پژوهش‌های مناسب در مورد این ابزار باشد. همچنین پیشنهاد می‌شود رابطه قلدری در مدارس با متغیرهای مختلف نظیر احساس تنهایی، خودکارآمدی، سلامت روان، سرزندگی تحصیلی، سوءمصرف مواد، هوش هیجانی، حرمت خود، حمایت اجتماعی و سبک‌های مقابله با استرس مورد بررسی قرار گیرد تا از این طریق دانش منسجمی در خصوص قلدری در مدارس و روابط این سازه با سایر سازه‌ها که قابلیت بیشتری در برنامه‌ریزی‌های مربوطه دارد، حاصل شود.

نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد با توجه به سهولت اجرا، سهولت نمره‌گذاری، سهولت تعبیر و تفسیر، قابلیت اجرا به صورت فردی و گروهی، عملی بودن و روایی و پایایی مناسب، مقیاس شیوع قلدری ابزار مناسبی برای اندازه‌گیری قلدری دانش‌آموزان می‌باشد و محققان می‌توانند از آن به عنوان ابزاری معتبر در پژوهش‌های روان‌شناختی و سلامت استفاده کنند. همچنین پیشگیری از قلدری و کاهش آن و آگاهی خانواده‌ها، معلمان و مدیران مدارس از علائم این مشکل کاملاً ضروری است و پیشنهاد می‌گردد که آموزش مهارت‌های لازم به این گروه‌ها مورد توجه قرار گیرد.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند بدین وسیله از کلیه مدیران، معلمان، کارمندان و دانش‌آموزان مدارس شهر قم به خاطر اعتماد و همکاری صمیمانه با تیم تحقیق سپاسگزاری نمایند.

References

1. Fleming LC, Jakobsen KH. Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students. *J Sch Health*.2009; **79**(3):130-7.
2. Patchin JW. Traditional and nontraditional bullying among youth: A Test of General Strain Theory. *Youth Soc*.2011; **43**(2):727-51.
3. Nasel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simons-Morton B, Scheidt P. Bullying behavior among us youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*.2001; **285**(16):2094-100.

متغیرهایی است که با قلدری رابطه منفی دارد. قلدری و قربانی شدن دانش‌آموزان، همراه با پیامدهای نامطلوب سلامتی آنها می‌باشد از جمله سلامت روان و بهزیستی در این افراد نامطلوب می‌باشد. افراد قلدر متعاقباً درگیر عواطف منفی و رفتارهای منفی شدید می‌شوند که بهزیستی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و آن را به خطر می‌اندازد. نتایج این پژوهش نیز مبین این موضوع بود. هدف هر نهاد آموزشی، پرورش فراگیرانی سالم و دارای پیشرفت و موفقیت تحصیلی بالا می‌باشد، افرادی که رفتارهای پرخاشگرانه مانند قلدری و قربانی شدن را تجربه می‌کنند، دارای پیشرفت تحصیلی کمتری نسبت به همسالان خود خواهند بود. نتایج این پژوهش نیز نشان داد که قلدری و قربانی شدن افراد در طول دوران تحصیل باعث افت تحصیلی و بهزیستی پایین می‌شود.

این مطالعه علیرغم نقاط قوت دارای محدودیت‌هایی نیز بود. از آن جمله، مشخص نیست نمرات حاصل از این ابزار تا چه اندازه با رفتارهای واقعی در زندگی روزمره مرتبط است. همچنین در این ابزار، شواهدی برای حساسیت نمرات آن نسبت به مداخلات آموزشی - روانی تدارک دیده نشده است. محدودیت سوم این ابزار مربوط به قلمرو مکانی و زمانی مطالعه است. مطالعه حاضر بر روی دانش‌آموزان مدارس متوسطه شهر قم صورت گرفته است و لذا نمی‌توان یافته‌های آن را به سایر نقاط کشور تعمیم داد و یا در صورت تعمیم دهی جوانب احتیاط باید رعایت شود.

بر اساس این محدودیت‌ها، پیشنهاد می‌شود نمرات قلدری با اندازه‌های رفتار واقعی در زندگی روزمره همبسته شود تا شواهدی از بسط نمرات حاصل از تشخیص این ابزار در موقعیت‌های واقعی زندگی فراهم شود. از این رو به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود که در آینده مطالعاتی را طرح‌ریزی کنند که ضمن تشخیص نمرات برش دقیق این

4. Hoover J, Stenhjem P. Bullying and teasing of youth with disabilities: creating positive school environments for effective inclusion. *National Center on Second Edu and Transition Issue Brief*.2003; **2**(3):1-7.
5. Bradshaw C, Sawyer A, O'Brennan L. Bullying and peer victimization at school: Perceptual differences between students and school staff. *School Psychol Review*.2007; **36**(3):361-82.
6. Rigby K, Bagshaw D. Prospects of adolescent students collaborating with teachers in addressing issues of bullying and conflict in schools. *Educ Psychol*.2003; **32**(3):535-46.
7. Brown C, Patterson ST. Bullying and school crisis intervention. *International Journal of Humanities and Social Science*.2012; **2**(7):1-6.
8. Meyer-Adams N, Conner BT. School violence: Bullying behaviors and the psychosocial school environment in middle schools. *Child Sch*.2008; **30**(4):211-21.
9. Boulton MJ, Trueman M, Murray L. Associations between peer victimization fear of future victimization and disrupted concentration on class work among junior school pupils. *Br J Educ Psychol*.2008; **78**(3):473-89.
10. Holt M, Finkelhor D, Kaufman Kantor G. Hidden forms of victimization in elementary students involved in bullying. *School Psychol Review*.2007; **36**(3):345-60.
11. Salmivalli C, Peets K. Bullies, Victims and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. In: Rubin KH, Bukowski WM, Laursen B, editors. Handbook of peer interactions, relationships, and groups. 2nd ed. New York: Guilford Press; 2011. pp: 322-40.
12. Olweus D. Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*.1995; **4**(6):196-200.
13. Crick NR, Grotpeter JK. Relational aggression, gender, and social psychological adjustment. *Child Dev*.1995; **66**(3):710-22.
14. Owens L, Shute R, and Slee P. Guess what I just heard: Indirect aggression among teenage girls in Australia. *Aggr Behav*.2000; **26**(1):67-83.
15. Ma X. Bullying and being bullied: To what extent are bullies also victims? *Am Edu Res J*.2001; **38**(2):351-70.
16. Crick NR. The role of relational aggression, overt aggression, and prosocial behavior in the prediction of children's future social adjustment. *Child Dev*.1996; **67**(5):2317-27.
17. Rigby K, Slee PT. Dimensions of interpersonal relation among Australian children and implications for psychological well-being. *J Soc Psychol*.1993; **133**(1):33-42.
18. Hamed A, Odedare MA, Okoiye OE. Peer influence, perceived self-efficacy, family style and parental monitoring as correlates affecting bullying behavior among in-school adolescents in southwest Nigeria. *Journal of Sociology, Psychology and Anthropology in Practice*.2013; **5**(1):44-53.
19. Pellegrini AD, Long JD. A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary through secondary school. *Br J Dev Psychol*.2002; **20**(2):259-80.
20. Perron TJ. Factors associated with peer violence among elementary, middle and high school students [PhD Thesis]. New Jersey: Rutgers University; 2013.
21. Hulsey C. Examining the psychometric properties of self-report measures of bullying: Reliability of the peer relations questionnaire [PhD Thesis]. Kansas: Wichita State University; 2008.
22. Strqm IF, Thoresen S, Wentzel-Larsen T, Dyb G. Violence, bullying and academic achievement: a study of 15-year-old adolescents and their school environment. *Child Abuse Negl*.2013; **37**(4):243-51.
23. Skrzypiec G. Living and learning at school. Annual Conference of the Australian Association for Research in Education; Recuperado 2008.
24. Renshaw TL, Long AC, Cook CR. Assessing adolescents' positive psychological functioning at school: Development and validation of the Student Subjective Wellbeing Questionnaire. *Sch Psychol Q*.2015; **30**(4): 534-52.
25. Akbari Balootbangan A, Najafi M, Babae J. The factorial structure of the student subjective well-being questionnaire (SSWQ) secondary schools in qom city. *Scientific Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*. In press. (Persian)
26. Joreskog K, Sorbom D. LISREL 8: User's Reference Guide. Chicago: Scientific Software Inc; 2003.
27. Berkler S. Applications of covariance structure modeling in psychology: cause for concern?. *Psychol Bull*.1990; **107**(3):260-73.
28. Gladden RM, Vivolo-Kantor AM, Hamburger ME, Lumpkin CD. Bullying surveillance among youths: uniform definitions for public health and recommended data elements. CDC Web Site; 2014 [updated 7 December, 2015; cited 20 October, 2015]; Available from: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullying-definitions-final-a.pdf>
29. Espelage DL. Bullying prevention: A research dialogue with Dorothy Espelage. *Prev Res*.2012; **19**(3):17-9.
30. Rigby K. Bullying in schools: addressing desires, not only behaviors. *Educ Psychol Rev*.2012; **24**(2):339-48.
31. De La Rue L, Espelage DL. Family and abuse characteristics of gang-involved pressured to join, and non-gang-involved girls. *Psychol Violence*.2014; **4**(3):253-65.
32. Olweus D. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*.1997; **12**(3):495-510.
33. Akbari Balootbangan A, Talepasand S. [Psychometric properties of Harter's bullying scale in primary schools of Semnan]. *Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*.2015; **12**(4):13-28. (Persian)

*Research Article***The Factorial Structure and Psychometric Properties of Bullying Prevalence Questionnaire in Secondary Schools**Afzal Akbari-balootbangan(MSc)^{1*}, Siavash Talepasand (PhD)¹¹ Department of Psychology and Educational Sciences, Semnan University, Semnan, Iran.

Received 11 Jul. 2015

Accepted 18 Sep. 2015

Abstract

Background and Objectives: Bullying has been common in schools across the world. Therefore, assessing the psychometric properties of its structures is important. The aim of this study was the assessment of the factorial structure and psychometric properties of bullying prevalence questionnaire

Materials and Methods: The present study was descriptive and psychometric. For this purpose, 400 students (200 boys and 200 girls) were selected by multistage cluster sampling method and answered the bullying prevalence questionnaire and subjective well-being inventory (divergent validity). For data analysis, factor analysis method, Cronbach's alpha coefficient and Pearson's correlation test were used by SPSS software version 22 and AMOS version 21.

Results: factor analysis result showed that this questionnaire was saturated with three factors and had good fitness scales. Significant negative relationships of bullying prevalence with subjective well-being ($r = -0.10$ and $P \leq 0.05$) and academic achievement ($r = -0.18$ and $P \leq 0.01$) were obtained. Cronbach's alpha for the total scale was calculated as 0.81, and for each of the subscales it was as follows: bullying: 0.81, victim 0.75, and pro-social 0.70; all the scores were satisfactory.

Conclusions: Findings of the research showed that the Persian version of the bullying prevalence questionnaire was acceptable among students concerning psychometric characteristic and it can be used as a valid instrument for psychological studies.

Keywords: Bullying Prevalence; Factorial Structure; Students

Corresponding Author: Afzal Akbari-balootbangan, Department of Psychology and Educational Sciences, Semnan University, Semnan, Iran. Email: akbariafzal@semnan.ac.ir, Tel: +989383411790